

Eettistä kiveä, vastuullista valurautaa?

Kuntien katukivi- ja valurautahankintojen ja -valmistuksen eettisyys

SISÄLLYS

Esipuhe.....	3
Johdanto	4
Maailmalla pieniä edistysaskeleita	6
Yritykset: kunnat haluavat halvinta.....	7
Julkiset hankkijat: sosiaalisten kriteerien asettaminen hankalaa.....	10

Finnwatch tarkkailee suomalaisten ja tänne vahvasti sidoksissa olevien yritysten toiminnan vaikutuksia maailman takapihoilla. Järjestön taustalla on joukko suomalaisia kehitys-, ay- ja ympäristöjärjestöjä.

Yhteystiedot:

Kotkankatu 9, 3. kerros

00510 Helsinki

puh. 044 3569 369

info@finnwatch.org

www.finnwatch.org

© Finnwatch

Aineistoa käytettäessä lähde on mainittava.

Julkaistu huhtikuussa 2011

Kirjoittajat: Janne Sivonen ja Anni Mäkelä

Taitto: Petri Clusius, Amfibi Ky

Kannen kuva: Petri Clusius

Tuettu ulkoasiainministeriön kehitysyhteistyövaroin.

Esipuhe

Julkisten hankintojen eettisyyden puolesta on kampanjoitu vuosia, ja työn ensimmäiset tulokset ovat jo nähtävillä. Neljä vuotta sitten yksikään työvaateostoja tekevistä julkisista hankkijoista ei asettanut hankinnoilleen eettisiä kriteereitä. Hiljattain julkaistu seuranta-selvityksemme osoitti, että tällä hetkellä jo kolmasosa työvaatteiden hankkijoista asettaa toimittajilleen myös tuotanto-oloihin liittyviä eettisiä vaatimuksia. Työvaatehankintojen eettisyys on siis edistynyt, mutta lasi ei ole edelleenkaan edes puoliksi täysi.

On myös toimialoja, joilla eettisyyttä ei ole huomioitu senkään vertaa. Tässä selvityksessä ei löydetty ensimmäistäkään suomalaista julkista hankkijaa, joka huomioisi ostoissaan katukivien ja valurautaisten kansistojen työolot – siitä huolimatta, että tuotanto-olot ovat tunnetusti kehnot. Pientä toivoa paremmasta antaa se, että pari kaupunkia ilmoitti pohtivansa asian huomioimista tulevilla kilpailutuksissa.

Selvitystä varten haastateltujen hankkijoiden mukaan eettisten kriteerien asettaminen on vaikeaa. Miksi se on kuitenkin mahdollista työvaateostoja tekeville julkisille hankkijoille, vaikka tekstiiliteollisuuden tuotantoketjut ovat paljon pidemmät?

Kriteerien asettamisen teknisiä haasteita ei ole syytä aliarvioida, mutta haasteilla ei voida perustella sitä, ettei asialle ole tehty käytännössä juuri mitään. Toivon, että tämä selvitys kannustaa sekä hankkijoita että heitä ohjaavia päättäjiä ottamaan Suomeen tuotujen katukivien ja valurautakansistojen tuotanto-olot vakavasti.

Myös yritykset ovat omalta osaltaan vastuussa siitä, minkälaisissa oloissa niiden myymiä tuotteita tehdään. Tämän selvityk-

sen perusteella työolojen huomioiminen on yrityksissä yleisesti ottaen riittämätöntä, mutta osa yrityksistä raportoi myös pienistä edistysaskeleista.

Monen muun toimialan yrityksissä ollaan kuitenkin paljon pidemmällä. Voiko syy olla siinä, ettei katukivessä näy valmistajayrityksen brändiä? Valurautakansistoissa yrityksen nimi saattaa näkyä, mutta harva pohtii huomattomien kaivonkansien alkuperää.

Vastuullisuus ei ole vain kuluttajabrändejäan varjelevien yritysten velvollisuus. Vaikka tietoa on tarjolla niukasti, suuri yleisö on alkanut kiinnostua myös muista tuotteista kuin henkilökohtaisista vaatteista tai kännyköistä. Suomalaiset eivät halua rahoittaa eettisesti kestämätöntä tuotantoa silloinkaan, kun he maksavat tuotteet verorahoillaan.

Kaikki tätä selvitystä varten haastatellut kaupungit vastasivat Finnwatchin kyselyyn, osa ei tosin kaikkiin. Yritysten avoimuutta voi luonnehtia jopa huolestuttavan vähäiseksi: 21 yrityksestä vain 11 vastasi kyselyyn.

Lopuksi on syytä korostaa, ettei Finnwatch esitä minkään yksittäisen maan tai siinä toimivan kivi- tai valimoyrityksen boikotoimista. Nälkäpalkalla tehtyjen tuotteiden myyminen tai ostaminen ei ole vastuullista, mutta työntekijälle pienenkin palkan menettäminen voi merkitä katastrofia. Jos ongelmia löytyy, todellista vastuullisuutta ei ole käsien peseminen vaan määrätietoinen työ ongelmien korjaamiseksi.

Janne Sivonen

Finnwatchin toiminnanjohtaja

Johdanto

Finnwatch tutki vuosien 2007–2009 aikana Kiinassa louhittujen katukivien sekä Intiassa valmistettujen valurautaisten kansistojen tuotanto-oloja. Tulokset julkaistiin kahdessa raportissa: *Pölyä ja pakerrusta – Työolot Kiinasta Suomeen kiveä toimittavissa yrityksissä* (2007)¹ sekä *Kaukomailta kotikatuun – Valurautaisten kansistojen valmistus, ostot ja eettisyys* (2009)². Paikan päällä muun muassa työntekijähaastatteluin toteutetut tutkimukset osoittivat, että sekä kiinalaisen kiviteollisuuden että intialaisten valimoiden työoloissa on merkittäviä puutteita, jotka rikkoivat muun muassa ILO:n kansainvälisiä sopimuksia ja paikallista lainsäädäntöä.

Selvityksissä keskityttiin sellaisiin kiinalais- ja intialaisyhtiöihin, jotka toimittivat kiviä ja valurautakansistoja suomalaisille maahantuojille. Nämä puolestaan myivät niitä eteenpäin muun muassa kuntien ja kaupunkien hankintayksiköille.

Kumpikaan Finnwatchin raporteista ei ollut kattava yleisesitys tutkituista toimialoista tai alueista, mutta löydökset olivat hyvin tyypillisiä samoilla alueilla toimiville saman alan yrityksille. Siksi raporteilla ei pyritty erottelemaan tutkittuja yrityksiä tai niiden suomalaisia yhteistyökumppaneita muista saman alan yrityksistä.

Katukivikartoituksen aloite tuli helsinkiläiseltä kunnanvaltuutetulta, ja sen tavoitteena oli edistää julkisten hankintojen eettisyyttä, vauhdittaa yhteisen eettisen ohjeiston luomista eurooppalaiselle luonnonkivisektorille sekä myötävaikuttaa kiinalaisten kivityöntekijöiden työ- ja ympäristöolojen parantamiseen. Valurautakansistoja koskeva tutkimus oli jatkoa ensimmäiselle selvitykselle, ja sillä oli samat tavoitteet.

Vuoden 2010 loppupuolella Finnwatch kartoitti tutkituilla toimialoilla tapahtuneita muutoksia. Kartoituksessa selvitettiin sekä kotimaisten maahantuontiyritysten eettisyyslinjauksia että julkisten hankkijoiden hankintakäytäntöjä. Edellisessä selvityksessä mukana olleilta yrityksiltä kysyttiin myös, miten ne ovat mahdollisesti huomioineet edellisten selvitysten löydökset.

Jatkoselvitystä varten lähetettiin syksyn aikana ja vuodenvaihteen tienoilla kysymyksiä katukiviä ja valurautakansistoja maahantuoville yrityksille sekä niitä hankkiville kuntien ja kaupunkien hankintayksiköille. Kiinalaisia ja intialaisia yrityksiä ei tutkittu tällä kertaa paikan päällä, sillä tarkoituksena oli kartoittaa vain kotimaisten yritysten ja julkisten hankkijoiden toimintaa edellisten selvitysten jälkeen. Suomalaisten yritysten tähän selvitykseen antamia tietoja ei ole tarkistettu muualta.

1 Raportti on ladattavissa osoitteessa <http://www.finnwatch.org/images/stories/PDF/fwkatukivinet.pdf>

2 Raportti on ladattavissa osoitteessa http://www.finnwatch.org/images/stories/Kaukomailta_kotikatun.pdf

Finnwatchin selvityksessä havaittuja puutteita kiinalaisissa kivilouhimoissa ja -jalostamoissa (2007):

- Onnettomuudet olivat yleisiä ja osa työntekijöistä oli vaarassa sairastua kivipölykeuhkoon (silikoosi). Yrityksissä ei ollut riittävästi työterveyttä koskevaa tietoa eikä suojava-rusteita, kuten kuulo- ja hengityssuojaimia.
- Kiviyritysten käyttämät työehdot olivat puutteellisia. Useat yritykset eivät käyttäneet kirjallisia työehtosopimuksia, ja vaarallisimpaan louhintatyöhön käytettiin vuokratyövoimaa.
- Työaika oli useimmissa useimmissa yrityksissä 7 päivää viikossa, ja työtunteja kertyi viikon aikana 56–77, jopa 84 tuntia viikossa.
- Ylityö oli yleistä, ja sitä teetettiin myös vastoin kansainvälisen työjärjestön ILO:n normeja. Ylityökorvaukset eivät myöskään noudattaneet niistä annettuja säännöksiä.
- Työtapaturmavakuutuksissa oli puutteita.
- Osa työntekijöistä joutui hankkimaan työvälineensä ja suojava-rusteensa lainvastaisesti omalla kustannuksellaan.
- Työntekijöiden asuntolaoloissa oli monesti puutteita. Asunnot olivat kylmiä ja ahtaita, ja ikkunat olivat rikki.
- Loppuun käytettyjä louhoksia ei maisemoitu. Sivukiveä ja muuta kivijätettä käsiteltiin huolimattomasti, mistä aiheutui monenlaisia ympäristöhaittoja.

Finnwatchin selvityksessä havaittuja puutteita intialaisissa valimoissa (2009):

- Työpäivät olivat 12-tuntisia 6–7 päivänä viikossa.
- Palkat olivat alle laillisten minimipalkkojen, kun huomioidaan liian pitkät työajat (minimipalkka oli noin 60 euroa kuussa ja selvityksessä haastateltujen työntekijöiden palkka oli tyypillisesti noin 50 euroa kuussa).
- Kirjallisia työsopimuksia ei tehty, vuokratyövoiman käyttö oli yleistä ja työvoimanvuokrausyritys otti noin kolmanneksen palkasta.
- Työsuojelu oli puutteellista: työtä tehtiin tyypillisesti paljain jaloin pelkässä lannevaatteessa, ilman lain edellyttämää suojava-rustusta. Kirjallista työsopimusta vailla olevat työntekijät eivät saaneet osavaltiolta terveydenhoitoa eivätkä vakuutusta, ja yhdellä valimolla myös valimon omien työtapaturmakulujen korvaaminen oli hidasta. Yhden valimon työntekijöiden mukaan suojava-rusteiden pyytäjiä uhattiin erottamisella.
- Yhdellä valimolla ateriat maksoivat kolmanneksen palkasta.
- Yhden valimon työntekijöiden mukaan heillä ei ollut oikeutta järjestäytyä, eivätkä työntekijät saaneet puhua työoloistaan ulkopuolisille. Valimon edustajien mukaan järjestäytyminen oli sallittua.

Maailmalla pieniä edistysaskeleita

Varsinkin kivialan työoloista on keskusteltu vilkkaasti myös maailmalla.³ Joissakin maissa keskustelu on aktivoinut alan yrityksiä.

Isossa-Britanniassa kiviyritykset ovat Ethical Trading Initiativen (ETI) nopeimmin kasvava jäsenryhmä. ETI on yritysten ja kansalaisjärjestöjen yhteinen aloite, joka levittää yrityksille tietoa hyvistä eettisyyskäytännöistä. Yksi ETI:n tavoitteista on tehdä työolojen sosiaalisesta auditoinnista nykyistä edullisempaa lisäämällä auditointiyhteistyötä saman alan yritysten kanssa. Säästynyttä rahaa voitaisiin käyttää työolojen parantamiseen tuotantoketjussa.⁴

ETIin kuuluvat kivialan yritykset ovat perustaneet oman sisäisen työryhmänsä, joka keskittyy nimenomaan kivialan haasteisiin. ETI:n kiviyritys ilmoittaa tekevänsä yhteistyötä samankaltaisten organisaatioiden kanssa myös Hollannissa, Saksassa ja Skandinaviassa.⁵

ETI:n aktiivisuus kivialalla on poikanut myös lieveilmiöitä. Viime vuonna järjestö syytti eräitä aloitteen ulkopuolella olevia kiviyrityksiä siitä, että nämä väittivät virheellisesti olevansa ETI:n jäseniä ja siten myös "eettisiä". ETI itse ei väitä jäsenyritystensä olevan eettisiä, sillä järjestö ei sertifioi yrityksiä eikä jäsenyys edellytä tiukkojen eettisten kriteerien täyttämistä.⁶

Hollannissa osa kiviyrityksistä on perustanut alan eettisyyttä edistävän työryhmän yhdessä kansalaisjärjestöjen kanssa. Tällä hetkellä ryhmässä on mukana yksi kansalaisjärjestö ja ay-järjestö, ja mukaan on tarkoitus saada lisää erityisesti kohdemaiden paikallisia kansalaisjärjestöjä.⁷

Ryhmä on laatinut alalle eettisen ohjeiston, joka määrittelee riskimaista hankittavan luonnonkiven tuotanto-oloja koskevat vaatimuk-

set. Ohjeissa mainitaan muun muassa lainmukainen ja elämiseen riittävä palkka, asialliset työolot, järjestäytymisvapaus, lapsityövoiman hyväksikäyttökielto ja ylitöiden rajaaminen 12 tuntiin viikossa. Kiviyrityksen kansalaisjärjestöedustajan mukaan ryhmän toiminta on aktiivista, ja monet mukana olevat yritykset ovat aloittaneet työolojen parannuksiin tähtääviä ohjelmia. Kaikkia ongelmia ei ole kuitenkaan pystytty kitkemään pois, ja esimerkiksi lapsityövoiman hyväksikäytön estämisessä tarvitaan yritysten ja paikallisyhteisöjen yhteisiä ponnistuksia.⁸

Suomessa kivialan yritykset eivät tee tuotantoketjun eettisyyden varmistamisessa yhteistyötä. Tilanne on sama myös valurautakansistoja maahantuovissa yrityksissä. Ne tätä selvitystä varten haastatellut suomalaisyritykset, jotka vastasivat Finnwatchin kysymykseen yritysten välisen yhteistyön mahdollisuuksista, eivät pitäneet yhteistyötä tarpeellisenä. Osa yrityksistä perusteli haluttomuuttaan alan kovalla kilpailulla.

Maailmalla myös julkiset hankkijat ovat kiinnittäneet huomiota kivialan työoloihin. Ruotsissa Göteborg, Tukholma, Malmö ja Örebro ovat laatineet kiviainekseteille asetettavia eettisiä vaatimuksia yhteistyössä. Kunnat pyrkivät saavuttamaan kustannushyötyjä ja toimimaan urakoitsijoiden ja tavarantoimittajien kanssa yhtenäisesti.

Göteborg, Tukholma, Malmö ja Örebro tutkivat vuoden 2010 kesän ja syksyn aikana käyttämiään kiinalaisia ja portugalilaisia louhoksia ja kivitehtaita. Kiinassa ei tutkimuksen perusteella noudatettu ILO:n yleissopimuksen vaatimuksia. Tutkimuksen tulosten perusteella urakoitsijoiden sopimusehtoja päätettiin tarkentaa, ja seurantaa ja valvontaa aiottiin jatkaa myös tulevaisuudessa.⁹

3 Ks. esim. http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/6233697.stm

4 Natural Stone Specialist, May 2010: 15–16;

5 <http://www.ethicaltrade.org/news-and-events/news/eti-clamps-down-stone>

6 <http://www.ethicaltrade.org/news-and-events/news/eti-clamps-down-stone>

7 Sähköpostihaastattelu, Nicky Konick, India Committee of the Netherlands 22.3.2011. Ks. myös http://www.duurzamenatuursteen.nl/en/page/home_en.

8 Ibid.

9 <http://upphandling24.idg.se/2.1062/1.362970/kinesisk-sten-brister-fortfarande>

Yritykset: kunnat haluavat halvinta

Selvitykseen otettuja yrityksiä kartoitettiin edellisen selvityksen pohjalta sekä kysymällä kuntien ja kaupunkien hankintayksiköistä, mistä yrityksistä tuotteita on tarjottu selvitysten jälkeen. Näin haarukoimalla identifioitiin 21 yritystä, joista vain 11 antoi Finnwatchille jonkinlaisen vastauksen.

Vastausten laajuus vaihteli niukasta kohtuullisen kattavaan, ja kokonaan vastaamatta jättäneiden yritysten osuus oli selvästi suurempi kuin Finnwatchin tutkimuksissa keskimäärin. Avoimuuden puutetta voidaan pitää tämän selvityksen perusteella toimialojen vastuullisuuden yhtenä keskeisenä haasteena.

Valurautaisia kansistoja tuovat yritykset

Finnwatchin kysymyksiin vastanneista valuja maahantuovista yrityksistä kaksi ilmoitti kiinnittävänsä huomiota tavarantoimittajien työoloihin. Yksikään ei kuitenkaan vaatinut ulkopuolisella, riippumattomalla valvonnalla todennettävien eettisten kriteerien noudattamista.

Kysymyksiin vastanneet yritykset toivat Niemisen valimoa lukuun ottamatta valuja Kiinan ja Intian kaltaisista riskimaista (Niemisen valimo valmistaa suurimman osan kansistoista omalla tehtaalla Suomessa, loput tuodaan EU:n alueelta. Niemisen valimon norjalainen emoyhtiö Ulefos mainitsi vuonna 2009 poikkeuksena yksittäiset koevalut ja yhden 18 tonnin pientestierän, joka tuotiin vuoden 2009 selvityksessä tutkitulta intialaisvalimolta).

Ainoasta selkeästä muutoksesta hankintojen eettisyyskäytännöissä kertoi muun muassa Intiasta kansistoja tuova SGPS. Yritys otti vuoden 2011 alussa käyttöönsä emokonserninsa itsearviointityökalun yhteiskuntavastuuolosuhteiden selvittelyyn, ja se toimitettiin myös Finnwatchin arvioitavaksi.

Itsearviointityökalussa viitataan konsernin alihankkijoita koskevaan linjaukseen, jonka mukaan tavarantoimittajien ja heidän alihankkijoidensa tulee noudattaa paikallista lainsäädäntöä sekä ILO:n sopimuksia työntekijöiden oikeuksista, erityisesti sosiaaliturvan, työaika-

työolojen, palkan ja järjestäytymisvapauden osalta. Lisäksi työkalussa huomioidaan työterveys, ympäristöasiat sekä kansallisen ja kansainvälisten lakien noudattaminen (esimerkiksi korruption välttäminen).

SGPS pitää itsearviointityökalua eräänlaisena keskusteluvälineenä, jonka avulla yritys pyrkii vaikuttamaan mahdollisuuksiensa mukaan myös toimittajamaan ja -yrityksen työoloihin. Tarkoituksena ei siis ole asettaa vaatimuksia, jotka yhteistyökumppanin olisi täytettävä. Yrityksen mukaan sen ostot ovat kumppanien koko liikevaihto huomioiden niin pieniä, ettei työolojen edistäminen ole mahdollista muutoin kuin dialogia käymällä.

Mitkä yritykset vastasivat?

- Kiviyrityksistä kysymyksiin vastasivat Erikstone, Rudus Betonituote Oy, Morenia ja Rakennustaito Hirvonen. Lyhyet puhelinkommentit saatiin myös Suomen graniittikeskukselta, IKJ-rakennukselta ja Vantaan luonnonkiveltä. Askolan Granit, Emutrade, Suomen maisemarakentaja, Lemminkäinen, R-group Finland, Hp Infra ja Kivilinjayhtiöt eivät vastanneet kysymyksiin.
- Valurautakansistojen tuojista vastaukset saatiin SGPS:ltä (Saint-Gobain Pipe Systems), Tukkuliike Ahlselliltä, NC Sourcingilta ja Niemisen valimolta/Ulefos NV:ltä. Fixmart (aputoiminimi Suomen Valurauta), joka antoi vuoden 2009 selvitystä varten intialaisten valimojensa yhteystiedot, ei halunnut "tässä vaiheessa" vastata jatkoselvityksen kysymyksiin. Myös Valura ja Jupalco jättivät vastaamatta.

Vaikka itsearviointityökalu on myönteinen askel, siinä on myös parannettavaa, vaikka sitä käytettäisiinkin SGPS:n tarkoittamalla tavalla vain dialogiin. Työkalussa ei esitetä yhteistyökumppanille kysymyksiä esimerkiksi elämiseen riittävästä – tai edes lainsäädännön edellyttämästä – palkasta, työaikakatoista tai oikeudesta kirjalliseen työsopimukseen. Myös vuokratyövoiman osuuden selvittäminen saattaisi olla Finnwatchin aiempien selvitysten perusteella hyödyllistä. SGPS:n mukaan lisäkysymykset eivät todennäköisesti nopeuttaisi yhteistyöyritysten kehitystä näillä alueilla.

SGPS:n lisäksi myös Kiinasta ja Venäjältä tuova *NC Sourcing* kertoi valvovansa yhteistyökumppaneidensa työoloja. Varsinaisia eettisiä sertifikaatteja *NC Sourcing*illakaan ei ollut: sen mainitsemista sertifikaateista ja laadunhallintajärjestelmistä ISO 2001 ja EN124 liittyvät tuotteiden laatuun, kun taas ISO 14001 koskee ympäristöasioita ja T28001 työterveyttä. Yhtiö kertoi seuraavansa toimittajiensa työoloja ja -turvallisuuksia itse vierailamalla kaikilla yhteistyövalimoilla keskimäärin 3–5 kertaa vuodessa.

NC Sourcing kertoi tutustuneensa vasta julkaistuun kansainväliseen ISO 26000 -yhteiskuntavastuustandardiin ja pyrkivänsä noudattamaan toiminnassaan sen periaatteita ja käytäntöjä. Yhtiön tarkoituksena on tutustuttaa myös yhteistyötehtaansa standardiin ja sen periaatteisiin. ISO 26000 -standardi on yhteiskunta- ja yritys vastuun opas, joka ei sisällä täsmällisiä vaatimuksia, vaan vapaaehtoisesti noudatettavia ohjeita. Standardin vaatimusten mukaisuutta ei voida todistaa sertifioinnilla.

Tukkuliike Ahsell ostaa myymänsä valurautakansistot SGPS:ltä, eikä se ole vaatinut toimittajaltaan erillistä selvitystä yhteistyövalimoitten eettisistä kriteereistä tai niiden seurannasta. Ahsellin edustaja pitää kuitenkin mahdollisena sitä, että tulevaisuudessa eettisen normiston ja sosiaalisen vastuun kantaminen huomioidaan yhtiön asiakaspinnassa, toimittajakunnassa ja omassa toiminnassa samalla tavalla kuin laatu- ja ympäristöasiat jo nyt.

Kiviyritykset

Kiviyrityksistä Erikstone kertoi huomioineensa Finnwatchin edellisen raportin tulokset toimittamalla raportin englanninkielisen käännöksen yhteistyökumppanin omistajalle ja johdolle. Erikstone ilmoitti myös kehottaneensa yhteistyökumppaniaan ryhtymään toimiin epäkohtien poistamiseksi. Erikstone ei vaadi yhteistyökumppaneiltaan työolojen ulkopuolisesti valvottua auditointia. Edellisessä selvityksessä tutkittu kiinalainen yhteistyökumppani on siirtänyt toimintansa painopisteen kohoavien kustannusten ja laatuvaatimusten takia pääosin muille toimialoille ja trading-kauppaan.

Ainoa ulkopuolisessa valvonnassa olevan eettisen sertifikaatin maininnut yritys oli betonituotteita valmistava *Rudus Betonituote Oy*, joka ostaa kiinalaista reunakiveä muilta yrityksiltä. Yhtiö sanoo velvoittavansa maahantuoja selvittämään tarjouspyynnöissä maahantuojaan sosiaalisen vastuun toteuttamista. Valmistajan tulee esittää SA8000 -sertifikaatti tai ”vastaavat dokumentit”. Vastaavilla dokumenteilla *Rudus Betonituote Oy* tarkoittaa kirjallista vahvistusta lainmukaisista työajoista, oikeudenmukaisesta palkkauksesta, henkilöstön tasa-arvoisesta ja asianmukaisesta kohtelusta, yhdistymis- ja kokoontumisvapaudesta, työterveys- ja työturvallisuusasioiden hoitamisesta sekä pakkotyövoiman ja lapsityövoiman kieltämisestä. Todisteeksi kelpaa paikallisviranomaisten vahvistus tai toimittajan oma vakuutus.

Muiden kiviyritysten vastaukset olivat niukkoja. *Rakennustaito Hirvonen* ostaa muun muassa kiinalaisia ja intialaisia katu- ja reunakiviä muilta suomalaisilta kiviyrityksiltä, muttei tunne kivet tuottaneita kiinalais- ja intialaisyrityksiä tai tehtaita tarkemmin. Hankintakäytännöissä ei ole ollut muutoksia. *IKJ-Rakennus* sanoi ostavansa suomalaisilta yrityksiltä kiveä, jonka alkuperämaa on ”mikä milloinkin”. *Vantaan luonnonkivi* ostaa kiveä muilta suomalaisilta yrityksiltä, jotka hankkivat sitä Kiinasta. Yritys ei aseta omia eettisiä vaatimuksia kivien tuotanto-oloille. *Suomen graniittikeskus* ilmoitti vain, ettei sen ostokäytännössä ole ollut viime vuosina muutoksia.

Morenia kertoi tuoneensa Kiinasta Suomeen yhden koe-erän katu- ja reunakiviä vuonna 2009, ja yrityksen edustajat vierailivat tällöin kaikissa tuotantoyksiköissä. Koetoimituksen jälkeen yritys päätti kuitenkin olla jatkamatta ostoja.

Kattavammin Finnwatchin kysymyksiin vastannut Erikstone peräsi ennen kaikkea tilaajan eli julkisten hankkijoiden vastuuta ostamiensa tuotteiden eettisyydestä:

”Miksi katukivet halutaan aina vain halvemmalla? Ei tarvita kovin suurta älykkyyttä tajuaan, että halvalla ostettu kivituoite ei voi olla tuotettu laadukkaissa eettisissä olosuhteissa – kyseessä on kuitenkin tuote, jonka tuotantoa ei voi automatisoida. Jos länsimaiset ostajat eivät halua maksaa tuotteesta kunnon hintaa, niin tuottajalle ei jää riittävää katetta olosuhteiden kohentamiseen, uusiin parannusta tuoviin investointeihin sekä kunnollisiin palkkoihin työntekijöille. Jo nyt kivituoitantoa siirretään Kiinasta halvemmän kustannustason maihin, kuten Vietnamiin ja Kambodžaan. Kiinassa elin- ja tuotantokustannukset nousevat eikä maassa voida enää tuottaa sillä hinnalla, jonka länsimaiset ostajat ovat valmiit maksamaan.”

Erikstone edustaja korostaa monen muun yrityksen tavoin, että julkisissa hankinnoissa ainoastaan halvin hinta lopulta määrää sen, keneltä tuotteet ostetaan.

Julkiset hankkijat: sosiaalisten kriteerien asettaminen hankalaa

Taulukko: Valurautakansisto- ja katukiviostojen alkuperä ja ostoille asetetut eettiset kriteerit kunnissa ja kaupungeissa.

Kaupunki	Mistä tulee	Eettiset kriteerit tarjouspyynnöissä
Valurautakansistot		
Jyväskylä: Kaupungin hankintakeskus	Alkuperämaat Intia ja Suomi. Toimittajana Fixmart.	Ei valurautakansistojen kilpailutuksia vuoden 2002 jälkeen (vuonna 2002 ei eettisiä kriteereitä).
Kuopio ja Savon seutu: Kuopion ja Savon kuntien hankintarengas	Alkuperämaat Intia ja Kiina. Toimittajat Suomen Valurauta ja SGPS.	Ei eettisiä kriteereitä.
Pori: Porin kaupungin hankintapalvelut	Ei kysy toimittajilta alkuperämaita.	Ei eettisiä kriteereitä.
Espoo, Helsinki, Kauniainen, Vantaa: HSY vesi	Alkuperämaista ei tarkkaa tietoa, mutta todennäköisesti ainakin Intia, Eurooppa (etenkin Baltia) ja entisen itäblokin maat. Toimittajat Suomen Valurauta, SGPS ja Niemisen valimo.	Ei eettisiä kriteereitä. Euroopan ulkopuolelta tuotaessa kysytään responsible care -periaatteista, joihin saatu vastaus yhdeltä toimittajalta. Todisteeksi riittävät paikallisviranomaisten myöntämät luvat ja todistukset paikallisen lainsäädännön noudattamisesta.
Tampere: Tampereen Logistiikka Liikelaitos	Alkuperämaa Suomi ja joidenkin tuotteiden osalta ilmeisesti Norja. Toimittaja Niemisen Valimo (Ulefos).	Ei eettisiä kriteereitä. Uusi kilpailutus tulossa, jolloin "kriteerit mietitään tarkkaan".
Turku: Kaupungin hankinta- ja logistiikkakeskus	Alkuperämaat Intia ja Suomi. Toimittajat SGPS, Suomen Valurauta Whitecat, Ahlsell.	Ei eettisiä kriteereitä aiemmissa hankinnoissa, mutta ne pyritään huomioimaan tulevissa tarjouspyynnöissä (esim. ILO:n työelämän perussopimuksen noudattaminen).
Katukivet		
Espoo: Espoon kaupungin teknisen keskuksen katu- ja vihertuotanto	Reunakivet pääosin Kiinasta, päällyste- ja maisemakiveä myös Suomesta. Ei kerro toimittajia.	Ei eettisiä kriteereitä.
Helsinki: Stara	Alkuperämaa pääosin Kiina, toimittajina ainakin Kivilinja Yhtiöt, Askolan Granit, ja Rakennustaito Hirvonen.	Ei eettisiä kriteereitä.
Lahti: Lahden Seudun Kuntatekniikka Oy, Rakentamispalvelut	Alkuperämaat Kiina, Ukraina, Suomi, Portugali. 14 eri toimittajaa, mm. Askolan Granit, Kivilinja ja Luonnonkivi Palin.	Ei eettisiä kriteereitä.
Tampere: Kaupunkiympäristön kehittämien	Käyttää "etupäässä kotimaista graniittia", ei kerro toimittajia.	Ei eettisiä kriteereitä.
Vaasa: Katutoimi	Ei kerro alkuperämaita, toimittaja Vantaan Luonnonkivi.	Ei eettisiä kriteereitä.

Suomi on hyväksynyt joukon kehitystä, ihmisoikeuksia, työelämän perusnormeja ja ympäristöä koskevia kansainvälisiä sopimuksia ja sitoumuksia. Työntekijöiden oloja säätelevät etenkin kansainvälisen työjärjestön ILO:n sopimukset. Julkisten hankkijoiden tulisi huomioida hankintojensa vastuullisuus vähintäänkin Suomen hyväksymien kansainvälisten sopimusten osalta. Kysymys ei ole vähäpätöinen, sillä julkisten hankintojen osuus Suomen bruttokansantuotteesta on noin 15 prosenttia.

Suomen hankintalaki hyväksyy eettisten kriteerien asettamisen tarjouspyyntöihin. Vuonna 2007 uusitun lain mukaan hankintasopimuksen toteuttamiselle voidaan asettaa erityisehtoja, jotka voivat koskea ympäristöä ja sosiaalisia näkökohtia. Harva kunta tai kaupunki tuntuu kuitenkaan hyödyntävän tätä mahdollisuutta – etenkin sosiaalisten kriteerien osalta.

Tässä selvityksessä haastatelluista katukivien ja valurautakansistojen hankkijoista yksikään ei aseta hankinnoilleen kattavia eettisiä kriteereitä. Jyväskylän osalta on tosin huomiotava, että sen edellinen kilpailutus tehtiin vuonna 2002, jolloin eettisiä kriteereitä ei asetettu julkisissa hankinnoissa vielä millään toimialalla. Turku ilmoitti pyrkivänsä huomioidaan eettiset kriteerit tulevissa hankinnoissa, ja Tampereella tulevan kilpailutuksen kriteereitä "mietitään tarkkaan".

Helsinki kielsi aiemmin lapsityövoiman hyväksikäytön katukivien tuotannossa, mutta vaatimuksesta luovuttiin, kun hankinnat siirtyivät urakoitsijan vastuulle. Helsingin, Espoon, Vantaan ja Kauniaisten yhteinen HSY vesi-yhtymä kertoo kysyvänsä valurautakansistojen toimittajilta niin sanottujen responsible care -periaatteiden noudattamista, jos tavaraa tuodaan Euroopan ulkopuolelta. Periaatteiden noudattamisesta tulee olla dokumentaatio, mutta ulkopuolisessa valvonnassa olevia sertifiointeja ei edellytetä. Dokumentaatioksi kelpaavat esimerkiksi Intian lainsäädännön edellyttämät paikallisviranomaisten luvat. Vaatimukset liittyvät lähinnä paikallisen lainsäädännön noudattamiseen.

Vaikka eettisiä vaatimuksia ei aseteta, suurin

osa tässä selvityksessä haastatelluista julkisista hankkijoista oli hankkinut katukiviä tai valurautakansistoja myös – ja usein pääasiallisesti – Kiinan ja Intian kaltaisista riskimaista. Helsingissä katukivien hankkijat kertovat pohdineensa eettisten hankintakriteerien asettamista, mutta hankintalait ovat osoittautuneet esteeksi. Helsingin edustajan mukaan "yksittäinen virkamies on melko voimaton, vaikka eettiset kriteerit sinällään olisivatkin tärkeitä". Porin edustajan mukaan "tietoa ei ole tarpeeksi saatavissa, ainakaan kohtuullisella ajalla löydettävissä".

Periaatteessa hankintalaki kuitenkin mahdollistaa eettiset kriteerit. Miksi niiden asettaminen on käytännössä niin vaikeaa? Eutason ennakkotapauksia ei ole, eikä kukaan ole määritellyt tarjouspyyntöihin soveltuvia kriteereitä auki. On mahdollista, että kunnat ja kaupungit välttävät omia eettisiä kokeiluja siksi, että ne pelkäävät ennakkotapausten ratkomista markkinaoikeudessa.

Koska eettisiä kriteereitä ei ole, julkiset hankkijat eivät edellytä toimittajiltaan myöskään työolojen valvomista. Katukivihankinnoista vastaavan Helsingin edustajan mukaan eettisten ehtojen asettamista ei voitaisi valvoa, sillä eettisyyden varmentaviin todistuksiin ei voi luottaa: "Kiinan ja Intian kaltaisissa maissa kuka tahansa saa vakuutuksen viidellä leimalla, että juuri meidän tuotantolaitoksessamme on kaikki nämä asiat kunnossa".

On kuitenkin olemassa myös sellaisia varmennusjärjestelmiä, jotka ovat ulkopuolisessa valvonnassa. Vaikka mikään valvonta ei voi olla sataprosenttista, monet kansalaisjärjestöt ovat pitäneet SA8000-auditointia riittävän vahvana teollisuuslaitosten valvontajärjestelmänä. Puolueettomien sertifiointien avulla tavarantoimittajat pystyisivät todistamaan luotettavimmin sen, että tuote täyttää sertifiointin edellyttämät vaatimukset. Monilla aloilla ongelmana on tarjonnan puute. SA8000-auditoinnin korkeahko hinta vaikuttanee tarjonnan vähäisyyteen.

Jos tavarantoimittajat eivät pysty tarjoamaan esimerkiksi SA8000-auditoituilla tuotantolaitoksilla valmistettuja katukiviä tai valurautakansistoja, SA8000-auditointien piirissä

olevien vaatimusten lisääminen tarjouspyyntöihin tyrehdyttäisi tarjoukset. Hankkijat näyttävät pelkäävän sitä, että vaatimusten muutaisten tarjousten puuttuminen saattaisi viivyttää hankintoja.

Julkisissa hankinnoissa tarvitaan edelläkävijää, joka aloittaisi kunnianhimoisten eettisten kriteerien asettamisen tarjouspyyntöihin. Katukivien ja valurautakansistojen hankkijat ovat tässä suhteessa sikäli hyvässä asemassa, että kivien ja kansistojen tuotantoketjut ovat lyhyempiä kuin monella muulla alalla. Esimerkiksi tietokoneille asetettujen vaatimusten todentaminen lienee hankkijalle monimutkaisempaa, sillä yksittäisen kunnan käyttämiä tietokoneita ja niiden eri komponentteja saatetaan valmistaa tuhansissa tehtaissa eri puolilla maailmaa.

Mahdotonta edelläkävijän roolin ottaminen ei kuitenkaan ole. Hankkija voi pienentää riskejään konsultoimalla tarjoajia ja muita sidosryhmiä laajasti etukäteen. Suomesta ja etenkin maailmalta löytyy esimerkkejä, joiden systemaattinen ja laaja hyödyntäminen voi viedä asioita eteenpäin.

Maaliskuussa 2011 julkistettu selvitys osoittaa, että kolmasosa Finnwatchin haastatte-

lemista työvaatteiden julkisista hankkijoista asettaa jo ainakin jonkinlaisia eettisiä kriteereitä tarjouspyyntöihinsä. Kaksi hankkijaa vaati ILO:n sopimuksissa määriteltyjen työelämän perusnormien noudattamista.

Monessa muussa Euroopan maassa eettisten kriteerien asettaminen on huomattavasti yleisempää, ja niitä on asetettu myös katukiville. Vaatimusten noudattamista pyritään usein myös varmentamaan pyytämällä toimittajalta todistetta riippumattomasta valvonnasta. Ruotsissa kunnat edellyttävät tavarantoimittajilta myös erillistä itsearviointilomaketta, jolla tuotanto-oloja voidaan kartoittaa ainakin paremmin kuin rasti ruutuun -tyyppisellä vakuutuksella.

Julkisten hankintojen eettisyyttä koskevaa koulutusta tulee lisätä huomattavasti nykyisestä, sillä nykyistä parempien käytäntöjen harvinaisuus voi johtua ainakin osittain myös tiedon puutteesta. Eniten petrattavaa on kuitenkin kaupunkien ja kuntien päättäjiä poliittisessa tahdossa. Niin kauan kun muuta ei vaadita, halvin hinta ratkaisee useimpien julkisten hankintojen kohtalon myös tulevaisuudessa.

Haastatellut:

Valurautakansistoja myyvät yritykset:

Ahlsell – Antti Penttilä

NC Sourcing – Veronika Braithwaite

Niemisen valimo – Lasse Hakkarainen

Valurautakansistojen julkiset hankkijat:

Espoo, Helsinki, Kauniainen, Vantaa: Helsingin seudun ympäristöpalvelut – Kalevi Manninen

Jyväskylä: Hankintakeskus – Jari Jaatinen

Kuopio ja Savon seudun kunnat: Kuopion kaupungin ja Savon kuntien hankintarengas – Petri Jäntti

Pori: Hankintatoimisto – Kaija Lohivuo

Tampere: Tampereen Logistiikka Liikelaitos – Jussi Tamminen

Turku: Hankinta- ja logistiikkakeskus – Jari Suistovaara

Katukiviä myyvät yritykset

Erikstone – Petteri Iivarinen

Rudus Betonituote – Petri Bergman

Morenia – Tuomo Pikkarainen

Rakennustaito Hirvonen – Sirpa Salminen

Suomen graniittikeskus – Tapio Laari

IKJ-rakennus – Jouni Soramäki

Vantaan luonnonkivi – Mikko Suutari

Katukivien julkiset hankkijat

Espoo: Espoon kaupungin teknisen keskuksen katu- ja vihertuotanto – Reijo Rossi

Helsinki: Stara – Hannu Virtasalo

Lahti: Lahden Seudun Kuntatekniikka Oy – Jari Lampola

Vaasa: Katutoimi – Markku Liimatainen

Tampere: Kaupunkiympäristön kehittäminen – Esa Rannisto

Finnwatch ry.
Kotkankatu 9, 3.krs,
00510 Helsinki
info@finnwatch.org
www.finnwatch.org